

A történelem súlya és könnyűsége

KOVÁTS JUDIT: *ELSZAKÍTVÁ*

Az *Elszakítva* sok szempontból folytatja a Kováts Judit első, *Megtagadva* című regényében megkezdett regényepoétikai kísérletet a kibeszéletlen történelmi traumák elmondására alkalmas hiteles hang megtalálása érdekében. Bár a cím és a borító talán szorosabb kapcsolatokra enged következtetni a szerző előző munkájával, tematikai kötődés semmilyen szinten nincs a két regény között – ezen túltekintve azonban, amennyire tudható, az alkotói módszer ugyanaz, vagy nagyon hasonló ebben az esetben is: a történész-levéltáros szerző áldozatok, tanúk, kortársak szóbeli közléseiből, beszámolóiból, „szalagra” mondott szövegeiből gyúrta regénye anyagát, leválasztva eredeti elbeszélőiről a történeteket, új szereplőket, új narratívát alkotva a sokszínű alapmintához, illetve alapmintából.

Ha első regénye még „csak” egy nagy (bár egymást tetéző események szövevényéből álló) trauma köré építette cselekményét, ebben mindenképp továbblép az *Elszakítva* – itt két, alapesetben nem összefüggő nagy esemény is olvasódik a regény háttérében: egyrészt a felvidéki magyarság jogfosztottsága az újabb impériumváltás után, másrészt „a magyar gulág” egy eddig a szépirodalomban javarészt láthatatlanabb szelete, a tiszalöki vízlépcső építésére „rendelt” fogolytábor történetileg adatolható zárófejezetének regényesítése – de ezeken kívül más, szintén nem evidensen kapcsolódó történelmi esemény is beépül a regény szálai közé.

Valószínűleg a hangsúlyozott történelmi érdekelttség és/vagy a szerző különböző nyilatkozataiban megosztott alkotói módszer is oka lehet annak, hogy a *Megtagadva* kritikai befogadása mintha kicsúszott volna az esztétikai mezőből, s főként történészek értékelték – miközben egy nagyon koncentrált, feszes, fegyelmezett s összességében is jól szervezett prózával találkozhatott a könyvben az olvasó. Az *Elszakítva* mindenestre nagyobbbrészt más dramaturgiát követ, az *elbeszéltség* sokkal inkább reflektált, mint az első regényben, annak ellenére is, hogy az elbeszélő itt javarészt háttérbe húzódik. Ez aztán a narráció látványosan másféle koncentráltságát is magával hozza, egyrészt mert ezúttal heterodiegetikus elbeszélőt választ, másrészt ez az elbeszélő fejezetről fejezetre újraszituálódó perspektíva-váltásokkal igazi sok szálon futó történetet mesél.

Ez a történet a késmárki Thököly-várban kezdődik, és gyakorlatilag a rázompusztai munkatáborban ér véget, a két „kimerevített” jelenet közt pedig az Engelhart és a Wildner családok – elsősorban kisebb-nagyobb gyermekeik, azaz a legártatlanabbak – hányattatásait meséli el. Velük ugyan felvidéki arisztokraták kerülnek képbe, ám Kováts Judit regénye egyáltalán nem arisztokratikus szemléletű – nemcsak hogy mentes mindennemű nosztalgikus-patetikus nemzetieskedő giccstől, de éppenséggel pontosan azok között a törekvések között lehet elhelyezni munkáját, amelyek a huszadik század közösségi traumáinak elbeszélését éppen megtisztítani igyekeznek az ezeket a történeteket hősiesre romantizáló sallangoktól. Vagyis Oravecz Imre, Papp Sándor Zsigmond, Szabó Róbert Csaba, Zoltán Gábor és mások könyvein túl Závada Pál munkái mellett lehet elképzelni a helyét –

akit nem véletlen említek külön a végén, hiszen az ő szövegeinek világához áll mind közül talán legközelebb a Kováts Judité – olyannyira, hogy a *Természetes fény* tematikájával, pontosabban sok elbeszélésszála közül az egyikkel érintkezik, csak a másik oldalról: nem a magyarországi szlovákokról, hanem a szlovákiai magyarokról beszél ez a regény. Míg Závada szövegei „tótkomlói érdekeltsgűek”, a nyíregyházi történész e könyvében elszakad szűkebb pátriájától – noha a lakosságcsere térségi vonatkozásait ismervén választhatna akár nyírségi történetet is –, s „csak” a tiszalöki vízlépcső építésére létrejött fogolytábor kapcsolja a régió kevéssé ismert félmúltjához a regényt. Ilyenformán a könyv és írója is mentes a regionális küldetésességtől, bár az elhallgatott múltakhoz kapcsolódótól nem.

A narrátor rendkívül szigorú és következetes magatartást vesz fel. Az egyenletesen kitartott hang kétségtelenül jelentős erőssége a könyvnek. Érezhetően van benne némi részrehajlás, ami persze már csak a körbejáró belső fokalizáltságú fejezetezés miatt is kézenfekvő, ám a legsötétebb és letragikusabb események is igen jó dramaturgiai érzékkel és kellő távolságtartással mesélődnek el. A főhősül választott családok és azok gyermekei olyanok, hogy forduljon bárhogy a történelem, mindenképp a vesztes oldalon maradnak. Egyenesen *trauma-tablót* rajzol az elbeszélés alakjuk köré: németes nevű magyarok, hogy lehetőleg mindkét kirekesztésben részük lehessen, ráadásul arisztokraták, így mikor a két szomszédos állam között „szövetség”, de legalábbis afféle mozgalmi jószomszédság lesz elvárható a kommunizmus miatt, nekik így sem köszönt be túl sok megnyugvás az életükben. Kinga és András történet szála az ember elemi szabadságigényét szétromboló, a magánélet sűrűjébe is behatoló abszurd logikájú hatalomról beszél. A narráció nem erősíti fel ezt az abszurd érzést, sem pedig az áldozatszeret nem hangsúlyozza a főhősök sorsában, mégis sokszerűen éri az olvasót ennek is, annak is a felismerése – hogy nagyívű, teljesen értelmetlen kísérletet folytattak országok és politikusok itt az egyének életével, és hogy ennek talán soha nem is lesz vége.

A történetvezetés mindig újabb meglepetésekre kész: a három, Magyarországra átszökő felvidéki fiatal három különböző iskolatípusban, különböző szállásokon, különböző emberek között szembesül részben egyező vagy hasonló, részben különböző problémákkal. Ezek a problémák néhol az egzisztencia szintjén fogalmazódnak meg, máskor a közösség egészét megrengető kérdésekkel kerülnek szembe – mint például az egyetemisták életének azon epizódjában, amikor aláírásukkal „kérhetik”, hogy a „gazember Rajkot” végezze ki Rákosi (vö. 280.). Ebben a formában több kisebb megrázkódtatás is szövődik a fő történet szála egyike-másikába. Feltétlen erénye a könyvnek, hogy nem válik bombasztikussá, mondhatni, jó tempóban következnek a dramaturgiai fordulatok, ugyanakkor kissé talán elbillen a regény szerkezete. Sok szereplőt mozgat a szöveg, akiknek rokoni kapcsolatait, viszonyait nem is olyan pofonegyszerű nyomon követni – aztán ahogy haladunk előre a történetben, kezdnek eltűnni korábban főszereplőnek tűnő alakok, hogy végül teljes egészében András és Kinga alakja köré záródjon a regény. A végén egyenesen olyannyira drámaian sűrűvé válik az esemény sor, hogy az olvasó azt érzi: erre futott ki az egész, ez a legfontosabb mondanivalója a könyvnek és elbeszélőjének – hiszen terjedelmében is domináns a munkatábor fejezete –, a többi meg hosszadalmas előkészítés csupán. Különösen feltűnő, ahogy Zsuzsa történet-

szála erejét veszíti, majd el is tűnik – utólag is zavarba ejtő megválaszolni a kérdést, hogy hogyan és miért is. A történet többdimenziós szervezettsége persze érezhető és szükséges is, de a főszállá emelkedő történet katartikus ereje talán jobban elfedi a többi szál kifutását.

Az *Elszakítva* megismétli az első regény feszességét és erőteljességét, ugyanakkor többet vállal fel, mint a *Megtagadva*. Ezt egyszerre meg is ugorja, meg nem is. De ahol nem olyan egyértelmű a dolog, ott is világos: Kováts Judit mindent tud a közegről és a figurákról, amelyet és akiket regényében megjelenít, s mindent el is akar mondani róluk és a világról. A történeti érdekeltségű próza az ő esetében is megtalálja olvasóközönségét, ugyanakkor a történelmi igazságkereső szándékokat a regény nem elégíti, mert nem elégítheti ki – azt (jobban mondva annak erőltetését) meghagyja mondjuk a giccsirodalomnak. Két regény után világos, hogy Kováts Judit nem csak történész, hanem vérbeli regényíró is. Ennek a regénynek sincs elhibázott mondata – súlya és ereje abból fakad, amilyen súlya és ereje van mindazoknak a történelmi eseményeknek, amelyeket elbeszél, s amelyeknek ezáltal nyelvet és hangot ad. (*Magvető*)

ANTAL BALÁZS

Délszaki fény

HALASI ZOLTÁN: *BELLA ITALIA. NÁSZÚT 1980*

Induljunk ki abból, hogy Olaszország szép. Túl nagy kockázatot persze nem vállalunk a kijelentéssel – annál nagyobb kockázatot vállal Halasi Zoltán verseskötete a címadással. Amelyről hamar kiderül, hogy csakis ironikusan érthető: hiszen a könyv lapjain olyan Olaszország tárul az olvasó elé, amely egyrészt kétségkívül szép, sőt, tündöklő, de legalább ennyire fenséges, vagy éppen kaotikus, vad, sötét, félelmetes, máskor kisszerű és nevetséges, ugyanakkor áradóan sokszínű a maga rétegzett, vagy még inkább szétszalazhatatlanul összeszótt régmúltjával, amely áthatja közelmúltját is. A kötet egyik legnagyobb erénye, hogy ezt a hihetetlenül komplex szellemi és esztétikai alakzatot igencsak virtuóz és gazdag eszköztárú költőiséggel jeleníti meg, sokféle modalításban, de egyenletes és végig fenntartott artizantikussággal.

A *Bella Italia*, ahogy alcíme is jelzi, egy 1980-as olaszországi nászút történetét beszél el. A versek egymáshoz fűzése valóban narratív jelleget ad, amit a nyitó- és záróvers kerete is kiemel: előbbi tárgya az indulás, utóbbié a hazaérkezés. A köztes huszonkét vers címe egy-egy város, amely az adott költemény helyszíne, a vers alcíme pedig rendre egy-egy jellegzetes mozzanatot, témát, problematikát, motívumot emel ki. Ez a szabályos szerkesztés ugyanakkor cseppet sem merev, mert míg a városnevekből kirajzolódik a Velencéből induló, dél felé tartó, majd újra északra visszatérő út mintázata, addig az egyes közbeeső állomások sorrendje laza, van benne szabadság és bókklászás, nem az útikönyvek praktikus és céltudatos rendjét követi. A cím és az alcím mellett még egy paratextus, az egész kötet élére emelt